

Гончарова Ольга

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна)*

ЛИТОВЦІ ХАРКІВЩИНИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИКІВ 1920-Х – ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ

Україна має строкате за етнічною приналежністю населення. При домінуванні українського етносу, протягом довгих років у його структурі зберігається висока частка представників різних етнічних спільнот, у тому числі й литовців. Вони мешкають майже у всіх регіонах України. Харківщина не становить винятку. Особливо значний приріст литовського населення тут спостерігається у 1914–1918 роках, що було пов'язано із військово-політичними подіями у Литві. Втікаючи з охопленої війною країни вони масово прибувають до столиці Радянської України – міста Харкова. Так, якщо перший загальний перепис населення Російської імперії зафіксував лише 55 осіб литовців на Харківщині [1, с. XIV], то згідно з даними перепису 1920 р. їх було вже 2 044 особи, 1 458 з яких проживали в місті Харкові [2].

Ігнорувати факт етнічної строкатості населення України більшовицьке партійно-державне керівництво не могло, так як представники некорінного населення брали активну участь у революційних подіях, були політично досить активними. Тож, забезпечення умов для розвитку етнічних меншин було однією з гарантій стабільності більшовицької влади. Це сприяло підвищенню уваги уряду та партії до роботи з ними. Для цього у 1919 році при Відділі агітації та пропаганди ЦК КП(б)У, який діяв у Харкові, започатковуються національні підвідділи. Литовський підвідділ агітації та пропаганди при ЦК КП(б)У було організовано на початку 1920 р. Його основне завдання – проведення агітаційної кампанії, насамперед серед демобілізованих та тих, хто виявив намір реєвакуватися (поштовхом стало проголошення 16 лютого 1918 незалежності Литовської держави), недопущення в їх середовищі «національно-буржуазного» впливу [3, с. 111–112]. При Харківському губернському комітеті партії створюється секція по роботі з етнічними меншинами. Однак, її робота на початку 1920-х років не мала чіткої

програми та плану дій, а мала, швидше, характер, кажучи словами того часу, «кавалерійського наскоку». За перше півріччя своєї роботи Литовська секція провела 2 загальних зборів (разом з безпартійними), на яких було обговорено питання про ситуацію в Литві, про положення литовців у Харкові та ін.

Поступово форми роботи секції розширюються, вона стає різноманітнішою. У 1921 р. при Литовській секції вже працював марксистський гурток та вечірні курси політграмоти для робітників. Члени секції надавали допомогу у проведенні реєвакації литовців на батьківщину. У клубі «Комуніст» влаштовувалися вистави, лекції про політичне та економічне становище в капіталістичних країнах, доповіді, випуски усної газети, проводилися дискусійні вечори. Працювали драматичний, хоровий, музичний, літературний гуртки та бібліотека. Секція поширювала літературу, газети та брошури більшовицького змісту. Цікаво, що клуб відвідувало до 60 осіб на день [4, с. 9]. Яскраве уявлення про змістовну сторону роботи клубу дає розклад роботи на першу половину листопада 1920 року: «Понеділок, 8 листопада – бесіда. Вівторок, 9 листопада – читання азбуки комунізму. Середа, 10 листопада – репетиція. Четвер, 11 листопада – хор-музика. П'ятниця, 12 листопада – репетиція. Субота, 13 листопада – читання азбуки комунізму. Неділя, 14 листопада – мітинг на тему: «Вторгнення поляків до Литви і питання біженців» [5, арк. 10]. Наприкінці 1921 року, коли біженці в основному поїхали, клуб литовців був об'єднаний з польським, що негативно позначилося на його роботі.

Досить швидко партійне керівництво зрозуміло, що клубна робота ставала малоєфективною та поступово завмирає. Тож у травні 1921 р. вона передається до відомих державних виконавчих органів, для чого ВУЦВК створює Відділ національних меншостей Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР. При Харківському губвиконкомі підвідділ національних меншин було створено 22 листопада 1922 року [6, арк. 126 (зв)]. Однак проіснував він не довго. У квітні 1923 року на XII з'їзді партії було поставлено завдання «ліквідувати фактичну нерівність націй» та були ухвалені конкретні рішення щодо реалізації цього завдання, що отримали спільну назву політика «коренізації». На зміну Відділу національних меншостей НКВС УСРР приходить Центральна комісія у справах національних меншин (ЦКНМ), що створювалась при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті. Для практичної

реалізації заходів, передбачених в рамках політики «коренізації» щодо етнічних меншин у структурі окружних виконкомів, державних, господарських та громадських організаціях започатковувались відділення ЦКНМ. Комісія в справах національних меншин при Харківському окрвиконкомі почала діяти лише з 26 березня 1927 р. до цього її функції виконувала Центральна комісія, що перебувала у Харкові [7].

Комісія в справах національних меншин при Харківському окрвиконкомі почала діяти лише з 26 березня 1927 р. Ніяких спеціальних структур по роботі з литовським населенням в її складі не було виділено. Ймовірно, причиною цього була незначна їх кількість. На цей момент у окрузі мешкало 787 литовців. Як видно з результатів Всесоюзного перепису населення 1926 р., переважна більшість їх розселилася на території Харківщини дисперсно, що не давало можливості згуртувати представників цієї етнічної спільноти навколо якогось структурного підрозділу та проводити планомірну роботу по розвитку освіти, культури народу рідною мовою. Ця обставина спричинила значну асиміляцію литовського населення регіону. Лише 34,52% литовців розмовляли рідною мовою [8, с. 314]. Однак говорити про відсутність державної підтримки литовської меншини в цей період не можна. Робота з ними провадилась у профспілкових організаціях. Крім того, на початку 1920-х років радянська влада посилює роботу по створенню нових робітничих громадських організацій та товариств, в основу діяльності яких було покладено національний принцип. Серед конкретних заходів було працевлаштування представників різних національностей на підприємства міста. Міська Рада, спрямовуючи на підприємства представників різних етнічних спільнот, робила все можливе, щоб не допустити там міжнаціональної ворожнечі, а всякі випадки таких проявів суворо припиняли. Значну роботу з ліквідації безробіття литовців Харківщини проводило товариство «Допомога» [9].

Починаючи з 1930 р. робота з етнічними меншинами поступово затихає. 11 лютого 1930 року постановою Секретаріату ЦК КП(б)У «Про штати ЦК КП(б)У в зв'язку з реорганізацією апарату» національні секції у структурі партійних комітетів, в тому числі й литовську, було ліквідовано. Проведення роботи з етнічними меншинами перекладалося на всі відділи [10, с. 47]. 1934 року ЦКНМ було реорганізовано у відділ національних меншин при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті. У середині 1930-х років про національне питання в СРСР почали говорити як про вже вирішене. У зв'язку з цим припинилася й практика розгляду

різних аспектів національного питання, як на державному, так і на партійному рівнях. У подальшому етнічна самоорганізація литовців занепадала, оскільки в офіційній політиці влади «коренізацію» замінила боротьба з так званим націонал-ухильництвом.

1. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. – Санкт-Петербург: издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. Т. 46: Харьковская губерния. 1904. XVIII. – 300 с.
2. Населення Харківщини // Вісті ВУЦВК. – 1922. – 31 серпня.
3. Інструкція ЦК КП(б)У про національні відділи агітації й пропаганди при губкомах партії 15 квітня 1920 р. // Український історичний журнал. – 1990. – № 6. – С. 111–112.
4. Литсекция // Известия Центрального Комитета Коммунистической Партии (большевиков) Украины. – 1921. – № 1. – С. 9.
5. В райнаробраз 16. 11. 1920 г. Сведения о движении работников в литовском рабочем клубе «Коммунист» // Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. Р-820, оп. 1, спр. 24, арк. 10.
6. Протокол № 88 заседания президиума Харьковского Губисполкома от 22 ноября 1922 г. // ДАХО. – Ф. Р-203, оп. 1, спр. 522, арк. 126–126 (зв).
7. Вісті ВУЦК. – 1924. – 19 листопада.
8. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Т. XII: Украинская Социалистическая Советская Республика. – М.: Центральное статистическое управление СССР, 1928. – 492 с.
9. Гончарова О.С. Етнонаціональні аспекти в діяльності Харківської біржи труда та товариства «Допомога» (1920-ті – початок 1930-х рр.) // Краєзнавство і учитель – 2015: Тези доповідей міжнародної наукової конференції (27 лютого 2015, Україна, м. Харків) / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Харків: Колегіум, 2015. – С. 59–61.
10. Резолюція VII Пленуму Харківського Окружного Комітету КП(б)У 21–23 лютого 1930 р. „Про підсумки й завдання нацкультбудівництва” // Фурер В. Підсумки і завдання національно-культурного будівництва на Харківщині. – Харків: Пролетарій, 1930. – 48 с.